

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

17 (26)

2017

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

NEKASDIENIŠKOS KASDIENYBĖS:

VISUOMENĖ, ISTORIJA IR GALIA

Sudarytojos NERINGA KLUMBYTĖ ir KRISTINA ŠLIAVAITĖ

THE EXTRAORDINARY EVERYDAY:

SOCIETY, HISTORY AND POWER

Edited by NERINGA KLUMBYTĖ and KRISTINA ŠLIAVAITĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI VILNIUS 2017

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas / Lithuanian University of Educational Sciences, Vilnius, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius
<www.istorija.lt>

Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
Tel. / Phone: + 370 5 262 9410
El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt
vytis.cubrinskas@vdu.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete, SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. LIP-078/2016)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Neringa Klumbytė, Kristina Šliavaitė</i>)	5
Editorial (<i>Neringa Klumbytė, Kristina Šliavaitė</i>)	6

Straipsniai / Articles

Nekasdieniškos kasdienybės: visuomenė, istorija ir galia / The Extraordinary Everyday: Society, History and Power

Neringa Klumbytė, Kristina Šliavaitė

Įvadas. Nekasdieniškos kasdienybės: visuomenė, istorija ir galia	7
--	---

Tomas Vaiseta

„Kaip būk tai yra atskira valstybė“: ką reiškia būti sovietinėje psichiatrijos ligoninėje?	13
‘Like in a Separate State’: What Did it Mean to be Hospitalised in a Soviet Psychiatric Hospital? Summary	39

Neringa Klumbytė

Laiškų institucija ir kritinis pilietiškumas satyros ir humoro žurnale „Šluota“	43
The Institution of Complaints and Critical Citizenship in the Humour Journal ‘The Broom’. Summary	75

Rima Praspaliauskienė

Įvokelinti gyvenimai: sveikatos priežiūros praktika Lietuvoje	77
Enveloped Lives: Practising Health and Care in Lithuania. Summary	96

Kristina Šliavaitė

Dovanos mokytojams Lietuvos mokyklų bendruomenėse: tarp bendruomeniškumo kūrimo ir mainų	99
Gift-Giving at State Schools in Lithuania: Between Community Building and Economic Exchange. Summary	122

Mykolė Lukošienė

Ekologinis pažeidžiamumas ir kasdienės patirtys pamario krašto užliejamose teritorijose	125
Ecological Vulnerability and Everyday Experiences in the Pamarys Flooded Area. Summary	149

Maryna Bazylevych, Brittany Anderson

„Norėčiau patirt staigmeną... ką nors nesuplanuoto.“ Ukrainos jaunimo vilties vizijos.....	153
‘I Would Like to Have a Surprise ... Something Unplanned.’ Imaginaries of Hope among Young People in Ukraine. Summary	171

Fabio Mattioli

- Klasė ir kasdienybė: Makedonijos darbininkų atvejis 173
 Daily Life and Class among Macedonian Workers. Summary 190

Elana Resnick

- Protest and the Practice of Normal Life in Bulgaria 193
 Protestas ir normalaus gyvenimo praktika Bulgarijoje. Santrauka 212

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Gediminas Lankauskas. The Land of Weddings and Rain: Nation and Modernity in Post-Socialist Lithuania (*Neringa Klumbytė*) 215
 Monika Frėjutė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė, Irena Šutinienė. Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai (*Dovilė Budrytė*) 219
 Rasa Paukštytė-Šaknienė, Jonas Mardosa, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje (*Laima Anglickienė*) 222
 Skaidrė Urbonienė. Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje (*Jonas Mardosa*) 225

Konferencijos / Conferences

- Ritualinių metų darbo grupės pranešimai XIII SIEF simpoziume (*Žilvytis Šaknys*) 231
 Trečioji Balkanų ir Baltijos etnologų konferencija (*Žilvytis Šaknys*) 232
 Tarptautinė konferencija „Skirtys ir bendrumai“ (*Viktorija Serbentienė*) 235
 Etnologijos doktorantų konferencija VERITAS ETHNOLOGICA (*Jonas Tilvikas, Audronė Daraškevičienė*) 237

Sukaktys / Anniversaries

- Irenai Reginai Merkienei – 80 (*Žilvytis Šaknys*) 241

rius Daukšas (Lietuvos istorijos institutas) savo pranešime kalbėjo apie tai, kokiomis priemonėmis konstruojamas bendras tapatumas naujoje vietoje (migracijoje) nagrinėdamas savo atliktą Norvegijos lietuvių etnografinį lauko tyrimą. Konferenciją užbaigė Vida Savoniakaitė (Lietuvos istorijos institutas) pranešimu, atskleidžiančiu, kokios šiuolaikinės visuomenės „savo“ ir „kito“ teorinės bei etnografinės sampratos paribuose, pavyzdžiui, Lietuvos ir Latvijos pasienyje.

Baigiamosiose konferencijos ir mokslinių tyrimų programos „*Savas ir kitas Lietuvoje*“ diskusijose V. Savoniakaitė apibendrino iš skirtingų perspektyvų išsakytas mintis. Kelti klausimai dėl tyrimų akademinio naujumo, aktualumo, rezultatų. Dalyvių pasisakymai ir diskusijose kilusios mintys dar kartą leido įsitikinti, jog „savas“ ir „kitas“, tradicines ir šiuolaikines bendruomenes siejantys ir skiriantys aktualūs klausimai šiuolaikinėje situacijoje verti tolesnių tyrimų.

Viktorija Serbentienė

Etnologijos doktorantų konferencija *VERITAS ETHNOLOGICA*

VERITAS ETHNOLOGICA – tai etnologijos mokslo krypties doktorantų konferencija, kurioje jie pristato atliekamus tyrimus ir gautus rezultatus pakeliui iki galutinio tikslo – disertacijos gynimo. Sumanymas rengti tokią konferenciją pirmiausia kilo iš noro, kad su etnologijos krypties doktorantų atliekamais tyrimais galėtų susipažinti ne tik kolegos bei jų dėstytojai, bet ir platesnė mokslinė bendruomenė. Kitas sumanymo aspektas – kelti mokslinį doktorantų lygį, skatinti bendradarbiavimą tarp doktorantų ir tarp juos rengiančių įstaigų. Pirmoji *Veritas ethnologica* surengta Kaune 2016 m. Tuomet konferencijoje dalyvavo Klaipėdos universiteto, Lietuvos istorijos instituto, Vytauto Didžiojo universiteto doktorantūros doktorantai. Ši antroji konferencija įvyko 2017 m. Klaipėdoje ir, be jau minėtų mokslo įstaigų, dalyvavusių pernai, dar prisidėjo Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Vilniaus universitetas. Konferencija vyko dvi dienas – savo pranešimus skaitė penkiolika doktorantų ir viena absolventė.

Pirmoji savo tyrimą apie vaiko socializaciją ankstyvuoju jo gyvenimo laikotarpiu XXI a. Lietuvoje pristatė Audronė Darskevičienė (Lietuvos istorijos institutas). Ji rūpinimosi kūdikiu praktikas nagrinėjo kaip kultūrinius teiginius, atspindinčius visuomenės prioritetus, santykius tarp vaikų ir suaugusiųjų, visuomenės santykį su gamta. Jos teigimu, Lietuvoje galima išskirti du pagrindinius rūpinimosi kūdikiu modelius – *romantinį* ir *racionalųjį*, kurie skiriasi esminiais rūpinimosi kūdikiu principais.

Rūtos Latinytės (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pranešime „Visuomenės samprata fenomenologinėje antropologijoje“ buvo klausama, kaip fenomenologinė prieiga gali padėti iš naujo įvertinti ir praturtinti žmonių tarpusavio buvimo bei veikimo procesų tyrimus. Ieškodama atsakymo į šį klausimą, R. Latinytė apžvelgė teorines diskusijas apie tai, kaip fenomenologijoje žiūrima į žmonių santykius apsikaitimo dovanomis kontekste. Pranešimo autorė daugiausia

dėmesio skyrė teorinei žmonių bendrijos – kaip tyrimo objekto ir dalyvio – sampratai, pagrindinėms sąvokoms ir pažinimo galimybėms. Šiems svarstymams pasitelktos Michaelio Jacksono, Jeano Sartre'o, Alfredo Schützo, Pierre'o Bourdieu, taip pat Maurice'o Merleau-Ponty ir jį dekonstravusio Jacques'o Derrida išvalgos.

Jonas Tilvikas (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Lietuvių liaudies medicinos tyrimai“ gvildeno su liaudies medicinos samprata susijusias problemas. Ieškojo atsakymų į klausimus, kaip liaudies medicinos samprata apibrėžiama skirtingų mokslo sričių atstovų ir kaip liaudies medicinos samprata keitėsi per daugiau nei šimtmetį Lietuvoje vykdomus liaudies medicinos tyrimus. Pastebėta, kad liaudies medicina kaip tyrimo objektas per visą XX amžių skirtingų mokslo atstovų buvo suprantamas skirtingai ir tarsi „suskaldytas“ į atskirus segmentus. Po nepriklausomybės atkūrimo pasitelkus užsienio autorių patirtį į liaudies mediciną imta žvelgti kaip į kultūrinę ir socialinę visumą.

Kristina Dolinina (Lietuvos muzikos ir teatro akademija) išsakė mintis apie naratyvo poveikį šokio istorijai. Ji pristatė vieną iš indiško šokio stilių *Kathak*, kurio kilmė ir istorijos vingiai, anot pranešėjos, yra labai painūs. Kaip teigė pranešėja, dauguma mokslininkų ir atlikėjų tiki, kad šis šokis kilęs iš keliaujančių pasakotojų *kathakų* – savotiškų bardų, tradicijos. Šie, manoma, buvę *brahmanų* luomo atstovai, o jų tradicija buvo ir yra neabejotinai sietina su hindų šventyklomis, tekstais ir mitologija. Dėl pokolonijinių studijų įtakos atsirado ir kitokių nuomonių – suabejota istorijos eigoje įsigalėjusiu naratyvu. Mokslininkai iškėlė provokuojančius klausimus: ar nacionalistinės idėjos „nenušpalvino“ šokio (ir kitų Indijos menų) kilmės ir vystymosi istorijos, ar savojo identiteto paieškose „atgimę“, „atkurti“ skirtingi šokio stiliai nėra tik XX a. pradžios dariniai, ar kuriant

renesansinį didžios praeities mitą nebuvo ignoruojami ištisi istorijos sluoksniai ir sumenkintas „netinkamų“ tradicinių bendruomenių įnašas?

Gintarė Dusevičiūtė-Neimontienė (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešime „Veiklų pasidalijimas istorinės rekonstrukcijos judėjime“ analizavo šiuo metu Lietuvoje veikiančius istorinės rekonstrukcijos klubus. Autorės manymu, šia veikla užsimantys asmenys Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, dažniausiai yra pasirinkę konkretų istorinį laikmetį bei su juo susijusią veiklą. G. Dusevičiūtė-Neimontienė siekė išsiaiškinti, kokios veiklos ir jų pasirinkimo priežastys yra dažniausiai būdingos tarp istorinės rekonstrukcijos judėjimo dalyvių. Autorę domino, kaip atrandamas savas vaidmuo istorijos rekonstrukcijoje; kokį vaidmenį čia vaidina profesinis rekonstruktoriaus interesas; ar istorinė rekonstrukcija yra socialinės / kultūrinės ano laikotarpio visuomenės atspindys, o gal tik viena iš šiuolaikinio žmogaus tapatumo formų.

Auksė Noreikaitė (Vytauto Didžiojo universitetas) kalbėjo apie etninio tapatumo raišką Lietuvos ir Latvijos paribio gyventojų kasdienybės kontekstuose. A. Noreikaitė pažymėjo, kad daugelis tapatumo tyrinėtojų kasdienybei didelės reikšmės neteikia, o tapatumo apraiškų ieško neeiliniuose žmonių gyvenimo įvykiuose. Tačiau pranešėjos lauko tyrimų patirtis rodo, kad paribio erdvėje ryškiausiai santykiai tarp etninių grupių atsiskleidžia būtent kasdienybėje. Noreikaitė, remdamasi 2009–2016 m. atliktais lauko tyrimais Lietuvos ir Latvijos pasienyje, pailiustravo, kaip paribio kasdienybėje konstruojami tapatumai.

Pirmoji konferencijos diena baigėsi Vaidos Rakaitytės (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešimu apie kultūrinio tapatumo pavyzdžius švediškos kultūros kontekste, remiantis surinktais empiriniais duomeni-

mis *Skanseno* muziejuje. V. Rakaitytė su pažindino su pirmojo muziejaus po atviru dangumi *Skanseno* įkūrėjo Arthuro Hanzeliuso idėjomis. Jos 2016–2017 m. atliktas lauko tyrimas atskleidė, kad kultūrinis tapatumas švediškosios kultūros kontekste *Skansene* reiškiasi įvairiomis formomis: švedų literatūros integravimu į edukacines programas, žmonių prisiminimais, kuriuos sukelia asmeniniai gyvenimai, ir jų gretinimais su *Skanseno* supančia aplinka; galimybė šokti drauge su folkloro kolektyvų šokėjais; pasinerti į praeitį klausant tikrų istorijų; sudarant galimybę pačiam lankytojui papasakoti savąją istoriją specialiai tam sukurtoje erdvėje; ilgai stebint gyvųjų amatų tradicijas, išsinešant suvenyrą kaip buvimo vietoje įrodymą.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo Lijana Šarkaitė-Viluma (Lietuvos muzikos ir teatro akademija) pranešimu „Formulinių tautosakos kūrinių kilmės klausimu“. Ji apžvelgė formulinių dainų ir pasakų ypatybes, paplitimą pasaulyje, šių kūrinių fiksavimo istoriją Lietuvoje. Autorė gilinasi į šio žanro tautosakos ištakų problemą: aptarė formulinių kūrinių kildinimo iš žydų Velykų (*Pessach*) šventės, indų, graikų, krikščionių religinių maldų ir kalendorinių apeigų teorijas.

Aivaras Jefanovas (Vilniaus universitetas) pristatė savo būsimos disertacijos tikslą, problemą, tyrimų planą ir planuojamus taikyti etnografinio lauko tyrimo metodus pranešime „Tuvos (Pietų Sibiro) autochtonų sociokultūrinių santykių su stambiaisiais plėšrūnais (vilkai, meškos, didžiosios katės) tyrimai, paremti ilgalaikiais lauko tyrimų metodais“. Pasiremdamas kitų etnografų bei savo kelionių po Aziją patirtimi, aptarė stebėjimo dalyvaujant metodą ir su juo susijusias etnografinio lauko tyrimo problemas bei iššūkius.

Dr. Alma Ragauskaitė (Lietuvos muzikos ir teatro akademijos absolventė) pranešime „Regioninis savitumas gyven-

tojų aprangoje“ siekė identifikuoti XIX a. vidurio Lietuvos etnografinių regionų tradicinių drabužių sąsajas su ankstesnių laikotarpių gyventojų aprangos regioniniais savitumais. Analizuota įvairių istorinių laikotarpių tradicinės aprangos puošyba (ornamentika), struktūra ir spalvos aspektai.

Vita Džekčiorūtė-Medeišienė (Vilniaus universitetas) pranešime „Mitinė vaiko samprata tradicinėje lietuvių kultūroje“ atskleidė tradicinei lietuvių kultūrai būdingą vaikystės kaip pereinamojo etapo iš mitinio pasaulio į žmogiškąjį sampratą. Remdamasi etnografinė, tautosakine ir lietuvių kalbos medžiaga, pranešėja aptarė tradicinėje lietuvių kultūroje akcentuojamą ryšį tarp vaiko ir mitinių būtybių (laumių, maumų, baubų), vaiko ir tam tikrų gyvūnų (žuvų, varlių), vaiko ir socialinių paribių atstovų (kitataučių, elgetų). Pranešime konstatuota, kad mitinėje lietuvių pasaulėžiūroje vaikas buvo suvokiamas kaip „svetimojo“ pasaulio atstovas.

Šarūnė Valotkienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), remdamasi įvairių šaltinių (archeologinių geležies amžiaus įkapių ir tautosakinės medžiagos) analize, pranešime „Simbolinės įkapių reikšmės: kirvis“ priėjo prie išvados, kad kirvis tradicinėje kultūroje buvo vienas svarbiausių buities įrankių, o kartu – reikšmingas vyriškosios sferos simbolis.

Žydrūnas Vičinskas (Klaipėdos universitetas), koncentruodamasis į Mato Pretorijaus rašytinio palikimo patikimumo problemą, skaitė pranešimą „M. Pretorijaus mitinės medžiagos verifikacija: Bičbirbio/birbulio atvejis“. Mitinė medžiaga apie Bičbirbį (Bicz(z)birbins, Bicž-birbins, bitzbirbins) arba Birbulį (bicziu birbullis) analizuota apžvelgiant ir palyginant M. Pretorijaus bei XV–XVI a. jo pirmtakų istoriniuose dokumentuose užfiksuotus duomenis, įvertinant XIX–XXI a. mokslininkų, naudojusį Pretorijaus duomenis, interpretacijas, gretinant Pretorijaus duomenis su XIX–XX a. pr. tautosaka, papročiais ir tikėjimais.

Rokas Sinkevičius (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) pranešime „Dangiškųjų vedybų mitas baltų mitologijos ir tautosakos kontekste“ aptarė pasakojimų apie dangiškąsias vedybas siužetinių linijų variacijas latvių ir lietuvių tautosakinėje medžiagoje. Analizavo, kaip jos susipina, atitinka arba prieštarauja kitai mitologinei ir tautosakinei medžiagai. Aiškinosi suasmenintų dangiškųjų šviesulių giminytės, sugyvenimo ir konfliktų problemas.

Aurimas Bačiulis (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), konstatuodamas dėmesio raganavimo temai Lietuvoje trūkumą, pranešime „Raganos samprata Lietuvoje XVI– XX a. pr.: tyrimo galimybės“ pagrindė savo būsimos disertacijos, orientuotos į raganavimo fenomeno analizę, aktualumą. Jis apžvelgė Vakarų mokslinėje tradicijoje taikomų teorinių prieigų galimybes, aptarė savo būsimą tyrimo kryptis bei pagrindines gaires. Išdėstė nuostatą raganos / raganavimo sampratą tirti kompleksiskai, analizuojant įvairių šaltinių grupes.

Rasa Kasperienė (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešime „Facebook grupės ir tapatybės ribų braižymas“ analizavo dviejų socialiniame tinkle *Facebook* įsikūru-

sių grupių („Lietuvos valdžia – tai chunta užgrobusi Lietuvą“ bei „Už Laisvą Lietuvą“) tapatybės raišką. Pranešime konstatuota, kad analizuojamų grupių narius vienijantis ideologinis politinis pagrindas yra socializmas ir jo atkūrimas. Pranešėja pastebėjo, kad grupių narių diskusijose atsiskleidžia dvi „kito“ kategorijos: Lietuvos Seimo nariai, vykdomoji valdžia, politinis elitas ir tautiečiai, kurie nesipriešina ir sutinka su Lietuvoje vykdoma politika. R. Kasperienės teigimu, analizuojant pasirinktų grupių įrašus socialiniame tinkle *Facebook*, susidaro įspūdis, kad grupės nariai turi monolitišką ir nuolat palaikomą tapatybę, o jų bendruomeniškumo saitai yra tvirti, tačiau grupių narių paskyrose išanalizavus skiltį „įvykiai“, aiškėja, kad virtualioje erdvėje palaikoma stipri grupinė tapatybė nėra palaikoma realybėje.

Konferencijos dalyviai džiaugėsi galimybe susipažinti su kolegų tyrimais, pasidalinti patirtimi sprendžiant tyrimo metu išskylančias problemas. Numatyta, kad kitais metais įvairių mokslo institucijų etnologijos doktorantus subursianti konferencija persikels į Vilnių ir tęs šio renginio, reikšmingo etnologijos mokslo raidai Lietuvoje, tradiciją.

Jonas Tilvikas,
Audronė Daraškevičienė